

*Чекстере О.Ю.,
кандидат психологічних наук,
провідний науковий співробітник
лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

ВПЛИВ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ТВОРЧУ ПРОДУКТИВНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У нашій країні зараз важкі часи. Війна суттєво змінила всі аспекти життя як дорослих, так і дітей. Саме нинішнім дітям належить відновлювати та відбудовувати оновлену державу. Швидкі зміни в суспільстві вимагають від молоді володіння різноманітними практичними навичками, розвитку творчих здібностей для ефективної взаємодії з соціальним та інформаційно-освітнім середовищем. Інновації, проектування та створення нового вимагають від молодого покоління певних знань, креативності та вміння користуватися сучасними технологіями. Здатність мислити нестандартно та сприймати світ по-новому допоможе сформувати компетенції, необхідні для створення принципово нового, виходу за межі традиційного мислення. Соціально-економічне відродження країни можливе лише за умови поєднання творчості, середовища для розвитку та самореалізації творчих людей і інновацій, що виникають як результат загальної творчості. Педагогічна практика показує, що творча особистість з ентузіазмом виконує завдання, є самостійною і відповідальною, активно шукає та вирішує складні завдання. Тому однією з головних цілей освіти та виховання є підготовка молодого покоління до прояву творчих здібностей, основою яких є творча уява.

Молодший шкільний вік - це період найінтенсивнішого розвитку та розширення різних видів творчої діяльності, яка стає більш усвідомленою і стійкою в плані естетичних почуттів, уявлень, оцінок і переконань. У цей час

діти продовжують активно засвоювати сенсорний досвід, вдосконалюють вміння використовувати різні засоби виразності та знайомі матеріали для створення власних робіт. Вони також продовжують відкривати для себе красу навколишнього світу і формувати свою естетичну "картину світу".

Набуваючи певного досвіду, молодші школярі більш точно відображають предмети та явища навколишнього світу, активно виражаючи свої емоції до них. Їхні твори відрізняються наївністю, щирістю естетичних почуттів і яскравістю кольорів. У віці 6-8 років формуються основні узагальнені способи створення образів: поєднання різних технік, навички просторового розміщення елементів, інтеграція різних видів мистецтв. Процес створення робіт часто починається з задуму, коли дитина спочатку уявляє та обмірковує спосіб виконання, а потім приступає до творчості.

У цьому віці діти вже мають певні уявлення та навички, які сприяють розвитку їхньої практичної вмінності, художньої сприйнятливості, естетичного ставлення до навколишнього світу і креативних здібностей. Розвиток творчості є ключовою характеристикою активності молодших школярів. Це складне особистісне утворення, яке базується на естетично-емоційному сприйнятті, художніх вміннях, навичках, уявленнях та загальних і специфічних здібностях.

Креативні здібності молодших школярів проявляються в здатності виражати свої почуття, думки, переконання і настрої; знаходити нові способи реалізації завдань та власних задумів; експериментувати з різними техніками та матеріалами. Завдяки цьому вони втілюють у життя свої фантазії, задовольняють власні потреби та інтереси, накопичують знання про навколишній світ і утверджують свою індивідуальність.

Як ствержує А.Горлова, творче мислення молодшого школяра передбачає: багатство ідей; нетрадиційність; гнучкість розуму; здатність ставити проблеми та їх вирішувати; гарну пам'ять; належний рівень допитливості; самостійність, ініціативність, наполегливість [1, с. 10]. Творче мислення учня пов'язують зі

створенням нового оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності.

Отже, світ мистецтва відкриває для дітей молодшого шкільного віку необмежені можливості для самовираження, допомагаючи їм усвідомити свою унікальність та сформувати індивідуальні естетичні смаки і вподобання. Але розвитком творчої особистості потрібно керувати, оскільки існують чинники, що впливають на нього. До цих чинників безпосередньо відносять: умови, в яких формується дитина; середовище, що її оточує; характер навчальної діяльності.

Різні типи навчальних середовищ по різному впливають на творчий розвиток дітей. З початку ХХ століття введено різні педагогічні методики з різним потенціалом підтримки творчості. Основні цілі більшості освітніх систем зазвичай полягають у передачі знань, формуванні трудових навичок та соціальних цінностей. Згідно з Ф.Денверсом [2], традиційна педагогіка характеризується центральною роллю вчителя, безособовим ставленням до учнів і акцентом на абстрактному знанні. Традиційний підхід передбачає структуроване навчання, де спочатку діти отримують знання, а потім розвивають здатність критично мислити, проте уроки мало уваги приділяють творчості.

У ХХ столітті педагоги та психологи пропонували альтернативи традиційному підходу до навчання. За словами Ж.Піаже, дітей слід стимулювати до самостійних відкриттів через дії, а роль вчителя полягає в створенні насиченого середовища для розвитку [3]. Л.Виготський ввів концепцію "зони найближчого розвитку", яка підкреслює важливість посередництва в навчанні [4]. М.Монтессорі підкреслювала важливість контакту з реальністю та чуттєвих вражень для розвитку уяви [5]. К.Френе запропонував психологічну теорію дитини, зосереджену на "життєвому стимулі" та "експериментальній флуктуації", де помилка розглядається як засіб до знань [6]. Він також підтримував творчий підхід у навчанні, де діти мають можливість створювати власні твори.

Порівнюючи традиційні та альтернативні педагогічні підходи, можна розглядати їхній вплив на творчий розвиток дітей.

У 1950–1960-х роках увага дослідників була спрямована на порівняння продуктивності дітей, які отримували традиційну або альтернативну освіту. По-перше, виявлено, що не було значної різниці в їхній шкільній успішності, вирішенні проблем та творчому мисленні. По-друге, діти, які навчалися за альтернативними методами, описували себе як більш гнучких, вишуканих та творчих; вони були відкритішими, лояльними, та мали менше стереотипів стосовно соціальних ролей. Також виявлено, що діти з альтернативних шкіл були більш схильними до співпраці, менш конкурентоспроможними та більш доступними, ніж їхні однолітки з традиційної освіти. Хорвіц, базуючись на дослідженнях 1970-х років, виявив, що діти, які навчалися у відкритих класах, виявляли кращі результати, ніж ті, хто ходив до традиційних шкіл [7]. Проте, результати не були однозначними: хоча більшість досліджень свідчили про переваги альтернативної педагогіки, деякі підкреслювали вагомість традиційної.

Ці відмінності можуть бути пов'язані з тим, що креативність має багато варіацій визначення та не враховує сімейне та культурне середовище, що може різнитися в різних освітніх закладах.

Два дослідження спрямовані особливо на вивчення впливу педагогіки Френе на розвиток творчого мислення школярів. Згідно з Аванзіні та Ферреро [8], педагогіка Френе в цілому є так само ефективною, як й традиційна. Однак у контексті креативності діти зі шкіл Френе виявили кращі результати, що можна пояснити тим, що вчителі, які застосовують методику Френе, дають більше вільності учням і дозволяють їм виражати свої думки без загрози оцінки чи критики. Таким чином, ці учні проявляють більше ініціативи та виявляються більш відкритими до світу, що є важливими якостями для розвитку креативності.

Щодо іншого дослідження, проведеного В.Франкевич [9] в польській школі, вивчалось вплив вправи з довільним текстом. У першій групі вчителі

використовували завдання з такими текстами, у другій - традиційні уроки польської мови. Результати після тесту показали, що учні, які мали заняття з довільним текстом, мали кращі показники творчого мислення (плавність, гнучкість, оригінальність). Крім того, ці діти представляли більш оригінальні, багатші та зв'язніші розповіді, ніж ті, хто не мав таких занять. Ці результати підтверджують, що практика створення вільних текстів сприяє розвитку творчих здібностей. Однак важко зробити висновки про перевагу цього методу, оскільки немає даних щодо початкового рівня успішності учнів: можливо, ті учні, які вже мали кращі результати, були в обраній групі.

Томас і Берк провели огляд літератури щодо впливу різних шкільних середовищ на дитячу творчість, який також виявив непереконливі результати. Вони підкреслили, що ці відмінні результати можуть бути наслідком різних визначень, дозволених для шкільного середовища. Щоб уточнити результати, Томас і Берк провели дослідження, в якому проаналізували творчі результати 225 дітей у першому чи другому класі в шести різних школах. Їхня гіпотеза полягала в тому, що середовище, яке найкраще підтримує розвиток творчої діяльності, є проміжним, ані надто структурованим, ані надто відкритим чи гнучким. Їхні результати підкреслили складний зв'язок розвитку креативності, на який впливають тип школи, стать учня та тип творчості (словесна чи образна). Зокрема, вони виявили, що (1) проміжне середовище сприяло найкращому творчому розвитку; (2) загалом хлопчики були більш творчими, ніж дівчата [10].

Важко зробити висновок щодо впливу навчального середовища, оскільки кілька проведених досліджень зосереджені лише на творчій діяльності в певний момент часу і не враховують певні змінні, наприклад характер творчих завдань.

Відповідно до Р.Сноу, різні рівні розвитку здібностей і різні моделі диференціації здібностей є результатом різних типів освітніх програм. Крім того, історія навчання кожної дитини також є унікальною та особистою,

оскільки люди по-різному сприймають ситуації відповідно до свого досвіду чи своїх інтересів [11].

Таким чином, на творчу продуктивність дітей можуть впливати їхні початкові творчі здібності, середовище навчання та взаємодія між цими двома змінними. У цьому ключі можливо, що педагогічні ефекти будуть більшими для учнів з певним рівнем початкових творчих здібностей порівняно з іншими. Вважається, що ефект педагогіки є найбільшим, коли діти мають відносно низький творчий потенціал.

Література

1. Горлова А. (2014). Інструменти розвитку творчого потенціалу дитини. Початкова школа. №3. С. 10–11.
2. Danvers F. (2003). 500 mots clefs pour l'éducation et la formation. [500 keywords for education and training]
3. Piaget J. (1969/2004). Psychologie et pédagogie. Paris : Folio essais.
4. Vygotski L. S. (1997). Pensée et langage. Paris : La Dispute.
5. Montessori M. (1958/2004). Pédagogie scientifique. Tome 2 : Éducation élémentaire. Genève : Desclée de Brouwer.
6. Freinet C. (1994). Oeuvres pédagogiques. [Educational works]. Tome 1.
7. Horwitz R.A. (1979). Psychological effects of the open classroom Review of Educational Research.
8. Avanzini G. et al. (1976–1977). Contribution à une comparaison entre les techniques Freinet et les méthodes traditionnelles d'enseignement [A comparison between Freinet and traditional teaching methods] Bulletin De Psychologie.
9. Frankiewicz W. (1984). Etude de l'influence de la technique du texte libre sur le développement de la pensée créative des enfants [Study of the effect of the free-text technique on development of creative thought in children] Scientia Paedagogica Experimentalis.
10. Thomas, N. G., et Berk, L. E. (1981). Effects of school environments on the development of young children's creativity. Child-Development, 52(4), 1153-1162.
11. Snow R. (1996). A person–situation interaction theory of intelligence in outline.